

“MUQADDAS” HAMDA “JAMILA” QISSALARIDA MUHABBAT VA ADOLAT ZIDDIYATLARINING QIYOSIY TAHLILI

Allambergenov Anvar Erkabayevich, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zRFA O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti katta ilmiy xodimi

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CONFLICTS OF LOVE AND JUSTICE IN THE STORIES OF “MUQADDAS” AND “JAMILA”

Allambergenov Anvar Erkaevich, doctor of philosophy in philological sciences (PhD), senior researcher at the Institute of Uzbek Language, Literature and Folklore of UzRFA

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КОНФЛИКТОВ ЛЮБВИ И СПРАВЕДЛИВОСТИ В ПОВЕСТЯХ «МУКАДДАС» И «ДЖАМИЛЯ»

Алламбергенов Анвар Эркабаевич, доктор философии по филологическим наукам (PhD), старший научный сотрудник института Узбекского языка, литературы и фольклора УзРФА

<https://orcid.org/0009-0009-1497-0343>

e-mail:

anvarallambergenov11@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Odil Yoqubovning “Muqaddas” hamda Chingiz Aytmatovning “Jamila” qissalarida talqin qilingan muhabbat va adolat ziddiyatlari qiyosiy ravishda tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: qissa, talqin, qiyosiy tahlil, muhabbat va adolat ziddiyati, tuyg'u.

Annotation: In this article, the conflicts of love and justice interpreted in the stories “Muqaddas” by Odil Yakubov and “Jamila” by Chingiz Aitmatov are comparatively analyzed.

Key words: story, interpretation, comparative analysis, conflict of love and justice, feeling.

Аннотация: В данной статье сравнительно анализируются конфликты любви и справедливости, осмысленные в рассказах «Мукаддас» Одила Якубова и «Джамиля» Чингиза Айтматова.

Ключевые слова: рассказ, интерпретация, сравнительный анализ, конфликт любви и справедливости, чувство.

KIRISH. “Muhabbat o'zi eski narsa, lekin uni har bir qalb yangilaydi”, degan gap bor. Naqadar haq gap. Bunga misol sifatida qayta-qayta tilga olinadigan Layli va Majnun, Farhod va Shirin, Tohir va Zuhra, Romeyo va Julyetta, Otabek va Kumush, Anvar va Ra'no, Jamila va Doniyor, Sharif va Muqaddas kabi muhabbat juftliklarining talqinlarida ko'rishimiz mumkin. Hayotda, yon atrofimizda kuzatadiganlarimiz esa, yuqorida nomlarini sanaganlarimizdan-da ko'p. Odil Yoqubovning

“Muqaddas” va Chingiz Aytmatovning “Jamila” qissalarida qator umumiy va xususiy jihatlar mavjud. Har ikkala qissa mutolaasiga bir xil mavzu nuqaty nazaridan kirishilganda ulardagi umumiy va xususiy jihatlar qabarib ko'rindi. Har ikkala qissaning bir-biriga o'xshash jihatlari talaygina. Bular quyidagilar: qissallar bir davrda yozilgan, ularda qator ijtimoiy muammolar bilan bir qatorda dolzarb umuminsoniy, abadiy masalalar ham talqin qilingan. Qolaversa, qissalarning nomlanishida ham uyg'unlik mavjud.

Asar bosh qahramonlari Muqaddas va Jamilalarning ismi qissa sarlavhasiga olib chiqilgan. Har ikkala qissada ham muhabbat bosh g'oya sifatida talqin qilingan. Boshqa masalalar muhabbat mavzusi atrofida bo'y ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD.

Odil Yoqubov o'z asarida 60-yillar voqealarini jonlantirgan bo'lsa, Chingiz Aytmatov ikkinchi jahon urushidagi front orti voqealarini qalamga olgan. Yozuvchilar muhabbat, adolat ziddiyatlari fonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarining go'zal namunalarini, unga misol bo'luvchi ko'plab o'rinlarni berib o'tganlar. Muhabbat talqinlarida vaziyatni taranglashtirish, o'quvchini asar voqealariga yanada qiziqtirish, hayajonini orttirish va shu kabi ko'plab sabablar asnosida mualliflar muhabbat uchligini vujudga keltiradilar. Adabiyotimiz tarixida bunga misollar talaygina. Odil Yoqubovda Muqaddas, Sharif, yosh domla. Chingiz Aytmatovda esa, sal boshqacharoq – Jamila, Sodiq, Usmon. Usmon obrazi Jamila tomonidan qat'iy rad etilgandan so'ng voqealar sahnida boshqa uchlik – Jamila, Sodiq, Doniyor uchligi paydo bo'ladi.

Har bir davrning, jamiyatning, har xil guruhlarning, har bir odamning, har bir vaziyat-u, holatning o'z haqiqatlari bo'ladi. Kim uchundir nohaqlik bo'lib ko'ringan holat, kim uchundir adolat tanatanasi bo'lishi, kim uchundir zulm bo'lib tuyulgan vaziyat, kim uchundir tenglikning o'rnatilishi bo'lishi shubhasiz. Chingiz Aytmatovning "Jamila" qissasida muallif haq va nohaqni ajratuvchi hakam sifatida o'quvchiga ta'sir o'tkazmaydi. Xulosa qilishni kitobxonga taqdim qiladi. Aynan shuning uchun ham ko'plab xalqlar tillariga tarjima qilingan, dunyodagi eng go'zal muhabbat qissasi deb ta'riflangan bu asar yarim asrdan beri turli xil xalqlar kitobxonlari, turli davr o'quvchilari tomonidan turlicha qabul qilinib, har xil tahlil qilingan. Biz ham qat'iy hukm chiqarish fikridan yiroqmiz. Lekin, bir narsani aniq aytishimiz mumkinki, yozuvchi hayotda bo'lgan muhabbat va adolat ziddiyatini nafis tarzda talqin qilgan.

MUHOKAMA. Muhabbat va adolat ziddiyatlari Odil Yoqubovning "Muqaddas" qissasida qabarib ko'rinadi. Sharifning ichki kechinmalari, iqrorlari, tavba-tazarrulari obraz tilidan, muallif tilidan batafsil bayon etiladi. Shu tufayli o'quvchida bu ziddiyat keskin degan taassurot qoldiradi. Aslida ham shunday.

Chingiz Aytmatovning "Jamila" qissasida esa muhabbat va adolat ziddiyatlarining ta'siri obrazlarning tasvirlarida, harakatlarida, ishoralarda, detallarda berilganligi uchun o'quvchida asar qahramonlari qarorlarini to'g'ri baholashda ikkilanishlar paydo bo'ladi. Ularda ko'plab savollar tug'iladi, bahslar yuzaga keladi. Lekin xulosa chiqarish oxir-oqibat kitobxonning o'ziga havola qilinadi. Obrazlarning harakatlariga na muallif tomonidan, na obrazlar tilidan o'zlarining harakatlarini oqlash uchun uzrxohlik ma'nosida biror izoh, sharh, hechqanday vaj ko'rsatilmaydi.

"Muqaddas" qissasida xudbinlik tufayli adolatsizlikka sabab bo'lgan Sharif qilgan xatosini manfaatlarining zarariga bo'lsa ham qo'ldan kelganicha to'g'irlydi. Aynan shu o'rinlarni adolat tantanasi uchun harakat sifatida baholagan holda umuminsoniy qadriyatlar talqinining bir ko'rinishi deya e'tirof etishimiz mumkin.

Adabiyotshunoslar orasida "Chinakam badiiy asar – abadiy asar" degan go'zal bir qarash mavjud. Abadiy asarlarning esa abadul abad tanqidchilari ham, tahlilchilari ham bo'ladi. Voqealarga turlicha sharhlar beradi, har xil xulosalar chiqaradi. So'z yuritayotganimiz Odil Yoqubovning "Muqaddas" va Chingiz Aytmatovning "Jamila" qissalari ham abadiy asarlardir.

Har ikkala qissada adolatsizlikka, orqa fonda bo'lsa ham, asosiy sabab urush. Millionlab insonlarning yostig'ini quritgan, millionlab insonlarning taqdirini butunlay boshqa o'zanga burib yuborgan ikkinchi jahon urushining oqibatlari "Muqaddas" qissasida Sharifning haqiqiy otasi bo'lmish Soqid o'g'lining o'qishini, oliy ma'lumotli bo'lishini juda xohlagan. Shu sababli marhumning hayotlik chog'idagi bu istagini vasiyat o'laroq bajarish Sharifning onasi Rahimaning zimmasiga tushadi. U esa maqsad usulni oqlaydi, qabilida ish ko'rib, nafaqat begona birovning farzandiga, balki o'z farzandiga ham jabr qiladi. To'g'ri, voqealar urush maydonida kechayotgani yo'q. Yoki front orti voqealari talqin qilinayotgani yo'q. Urushdan qariyb yigirma yil keyingi voqealar asosiga qurilgan qissada urushning ayanchli oqibatlari matn osti fonida berib o'tilgan.

Sharifning otasi bo'lmish Sodiq urushda vafot etgan. Jamilaning erining ismi ham Sodiq, ammo u urushdan qaytib keladi. Taqdirning turfa xilligini qarangi, kitobxon "Muqaddas" qissasini o'qir ekan, Sharifning otasi urushda vafot etmaganda

edi, degan kechinmalarni his qiladi. Haqiqatan ham Sharifning otasi vafot etmaganda o'z o'g'liga halollik, to'g'rilik, mardlik, adolat kabi tushunchalarni hayotining shiori qilib tarbiyalagan bo'larmidi. U Muqaddasni jonidan ortiq ko'rganida ham, usiz hayot yo'q deb hisoblaganida ham, boshqa ishlarda ham, o'z manfaatlariga zid kelsa-da faqat va faqat haqiqat va adolat nuqatayi nazaridan ish ko'radigan bo'larmidi. Balki ota jon taslim qilayotganda rafiqasini, pushti kamaridan bo'lgan o'g'lini o'ylab ko'zlari ochiq ketgandir.

“Jamila” qissasidagi Sodiq urushdan eson-omon uyga qaytadi. Afsuski, uning qaytishi quvonch emas (o'ziga, Jamilaga, Doniyorga) ko'proq tashvish, qayg'u, g'am keltiradi. Kim biladi, hamiyati, ori toptalgan yigit “janglarda o'lib ketganim yaxshi edi”, deb o'zi ham xayol qilgandir. Ayni xayol atrofdagilarning, xususan, Jamilaning, Doniyorning, ko'p ming sonli kitobxonning ko'nglidan kechmadi deb hech kim ayta olmaydi.

Koshki urush bo'lmaganda edi, Sodiq uyda bo'larmidi. Jamila arava haydashga majbur bo'lasmidi. Doniyor ham ovulga qaytasmidi. Koshki urush bo'lmaganida, Jamila bilan Doniyor uchrashmami. Odamlar nazdidagi sharmandalik, xiyonat sodir bo'lasmidi. Koshki urush bo'lmaganida, Sharif o'gay otaning qo'lida o'smami. Koshki urush bo'lmaganida, Rahima marhum erining vasiyatini bajarish uchun Sharifni noto'g'ri, noo'rin ishlar qilishga majbur qilmami. Bunday “koshki”lar urushda omon qolgan, urush ortida bo'lgan o'sha davrdagi milliardlab insonlarning hayotida bot-bot takrorlangan so'z bo'lganligiga aslo shubha yo'q. Koshki urush bo'lmaganida edi...

Har ikkala qissadagi yigitlar obraziga to'xtaladigan bo'lsak, “Muqaddas” qissasida Sharif maktabni bitirganiga endi bir yil bo'lgan. Hayajoni, hayrati, ichki tuyg'ulari shunga yarasha kitobxonlarga ham ochiq. Ochiq bo'lganda ham, juda ochiq. Bunga qissani o'qigan kitobxon amin bo'lishi shubhasiz. Shunday bo'lsa-da bir-ikki misol keltirib o'tish o'rinli. Birinchisi, Muqaddasni ilk bor ko'rgan kez uning izidan qizlar yotoqxonasigacha boradi va o'tgan yili ham bir qizni sevib qolganini, u qiz o'qishga kirib o'zi o'qishga kirolmay qolganinini, vaqt o'tishi bilan sekin-asta u qizini unutib yuborganini batafsil keltiradi. Ikkinchidan, ichidagi butun xayollarining haqiqatga aylanishini tez deb o'ylashi, rejalashtirgan ishlari xuddi o'zi

o'ylagandek bo'ladi deb ishonishi, to'g'rirog'i, go'rlik qilishi uning hali yosh ekanligi, hayot ko'rmaganligini bildirib turardi.

“Jamila” qissasidagi yigitlar obraziga to'xtaladigan bo'lsak, avvalo Sodiq haqida gapirish o'rinli. Negaki Sodiq qissada birinchi bo'lib tilga olinadi. To Doniyor asosiy obraz sifatida bo'y ko'rsatguniga qadar kitobxon diqqat markazida Jamila va Sodiq bo'ladi. Sodiq qat'iyatli, o'z xohishlariga qarshi borib bo'lsa-da el orasida yorug' yuz bilan yurishni istaydigan yigit. Qissa avvalida keltirilgan ot choptirishda Jamiladan yengilib izza bo'lishni o'ziga ep ko'rmay qizni olib qochishi bunga yaqqol misol bo'la oladi.

To'g'ri, Sharif ham Muqaddasni sevgani uchun o'qishga kirishim shart deb o'yladi. Uni sevgani uchun adolatsizlikni to'g'irlashga harakat qildi. Uni sevgani uchun (qing'ir yo'l orqali bo'lsa-da) o'qishga kirgan bo'lsa ham, o'qimaslikka qaror qildi. Lekin uning qarorlari vaziyat harakatga kelganidan so'ng qabul qilindi. Bu qarorlardan hech kim naf ko'rmadi. Sodiq esa qisqa muddat bo'lsa-da yilqichilarning eng oldi qizlaridan bo'lgan Jamilaga sohib chiqdi. Har ikkala obraz harakatlarining so'ngi o'zlariga ham, atrofdagilarga ham ko'ngilsizlik keltirdi.

Doniyor obrazi yopiq, o'z qobig'iga o'ralgan tarzda talqin qilingan. Shunday bo'lsa-da uning harakatlari orqali u haqda ma'lum bir tassavvurga, taassurotga ega bo'lamiz. Uning hamiyati kuchli ekanligini bir og'iz hazil gap tufayli hayotini xavf ostiga qo'ygan holda to'rt kishi bazo'r ko'taradigan juda katta qanor qopni yuqoriga bir o'zi ko'tarib olib chiqishida ko'rishimiz mumkin. Sharifda esa bunday hamiyat bor bo'lsa-da, qissa mobaynida yaqqol ko'rsatilmaydi.

Sharif ham, Doniyor ham yetim edi. Lekin Sharif faqatgina otasidan ayrilgan, onasi esa hayot, buning ustiga o'gay bo'lsa-da otasi bor edi. Xalqimizda bir maqol bor: “Onali yetim gul yetim, otali yetim qul yetim”. Shu ma'noda, Sharifning yetimligi haqiqiy yetimlik emas. Hatto otasining o'gayligini o'qishga topshirgunicha o'zi ham bilmaydi. Doniyorda bo'lsa na ota, na ona, na qarindosh-urug', na uy, na vatan bor. Voyaga yetgunigacha bo'lgan umri asarda talqin qilinmagan, katta ehtimollar bilan bolaligi baxtsiz o'tgan. Yetimlikning ustiga u urush ko'rgan, shular sabab bo'lib hayot uni juda erta ulg'ayishga majbur qiladi. Xuddi Sharifni xatolari ulg'aytirgandek. Aslida

Sharif va Doniyor obrazlarini qiyoslash, solishtirish bir chiziqqa to'g'ri kelmaydi.

NATIJALAR. Qiyoslardan ko'rinadiki, adolat ham, adolatsizlik ham darajalanishi mumkin ekan. Muqaddasga nisbatan bir marta adolatsizlik bo'ldi. Lekin bu haqsizlikka sabab bo'lganlar bu ishidan pushaymon. O'qishga kirish-kirmaslik katta fojealar, yo'qotishlar oldida arzimagan bir narsa. Bir yildan keyin yana o'qishga topshirish, yaxshi tayyorgarlik ko'rib o'qishga kirish mumkin.

XULOSA. Lekin or, nomus masalasi umrboqiy masala. Sha'niga dog' tekkan odam o'sha dog'ni hayoti davomida o'chira olmaydi. Muqaddas va Jamilaning vaziyatini bir-biriga solishtiradigan bo'lsak, Jamilaning qismati og'ir, fojeasi kuchli, kelajagi mavhum.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Aytmatov Ch. Jamila. "Yangi asr avlodi" T.: 2022-yil.
2. G'aniyev I., Ibrogimov R. Chingiz Aytmatov va XXI asr. "Akademnashr" T.: 2013-yil.
3. Yoqubov O. Qaydasan Mariko. (Qissalar, dramalar, hikoyalar, etyudlar, maqolalar) Toshkent: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. 2002.
4. Jo'rayev A. Odil Yoqubov xazinasidan. (xotira esse) Toshkent: "O'zbekiston" NMIU. 2017.
5. Karimov H. Adabiy portretlar. Toshkent, Yangi nashr, 2017-yil.
6. www.ziyouz.com
7. www.kh-davron.uz

